

ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์
The Relationship between Tradition, Culture and Thai Arts
in accordance with Buddhist Principles

ธเนศ เกษศิลป์

Tanet Ketsil

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Faculty of Humanities and Social Sciences Mahidol University

อาคม ดวงมาลัย

Akom Doungmalai

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School Mahamakut Buddhsit University

E-mail: chainoi9999@hotmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 12 มกราคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มีนาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 30 มีนาคม 2564

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ในการจัดทำบทความนี้ คือ 1) เพื่อศึกษาประเพณีไทย 2) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมไทย 3) เพื่อศึกษาศิลปะไทย และ 4) แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์ ผลการศึกษา พบว่า 1) ประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะของสังคมไทยถือได้ว่าเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายที่มีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง 2) บริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปบ้างของประเพณี วัฒนธรรมและศิลปะ แต่ทั้งนี้ก็ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยอยู่ 3) ความสัมพันธ์ของประเพณี วัฒนธรรมและศิลปะจึงเป็นการแสดงออกถึงความมีอารยธรรมของสังคมไทยภายใต้แนวคิดทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : ประเพณี, วัฒนธรรม, ศิลปะไทย

ABSTRACT

The purpose of this article are 1) to study Thai traditions 2) to study Thai culture 3) to study Thai arts 4) the concept of the relationship between tradition, culture and Thai arts

in accordance with Buddhist principles. The study indicated that: 1) Thai Tradition, culture and arts can be considered as the foundation of life from birth to death those deeply linked to the principles of Buddhist. 2) The context of a society that has changed according to global trends in some traditional culture and arts but maintaining the identity of Thai society. 3) The relationship of tradition, culture, and arts, therefore, expresses the civilization of Thai society based on Buddhism.

Keywords: Traditions, Culture, Thai Arts

1. บทนำ

มนุษย์เราทุกคนที่เกิดมาไม่ว่าชนชาติใด จะต้องเกี่ยวข้องกับสองสิ่งตามนัยแห่งจริยศาสตร์ คือ สิ่งที่เราเป็นสิ่งที่เกิดมามีอยู่กับเรา และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเรา และอยู่กับเราตลอดไป ไม่ว่าเราอยากเป็นหรือไม่อยากเป็นก็ตามเช่น เชื้อชาติ ซึ่งได้มาจากการเกิดซึ่งพ่อ แม่ เป็นผู้ให้มา เป็นต้น ประการต่อมา สิ่งที่เรา มีหรือ อันได้แก่สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากการเกิด เช่น ศาสนา ภาษา หรือเครื่องแต่งกายประจำชนชาติ นั้น ๆ เป็นต้น (สามารถ มั่งสัง, 2559)

จากสิ่งที่เราเป็นและสิ่งที่มีนี่เอง ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีได้เกิดขึ้นโดยการอิงอาศัยซึ่งกัน และกันในการดำรงอยู่ ซึ่งทั้ง 3 สิ่งนี้มีลักษณะและความหมายใกล้เคียงกัน แต่แตกต่างกัน ดังใน พจนานุกรมไทย (2554) ได้ให้ความหมายของ ศิลปะ ว่าหมายถึง ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การทำให้วิจิตร พิสดาร เช่น รูปสลักหินส เป็นรูปศิลป์ นอกจากนี้ยังมีศิลปะในการแต่งตัว การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจ ให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น วิจิตรศิลป์ ศิลปะการดนตรี ศิลปะการวาดภาพ ศิลปะการละคร ส่วนวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่น่าความเจริญงอกงามให้กับหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมในการแต่งงาน วิถีชีวิตของ หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา เป็นต้น และประการสุดท้ายคือประเพณี หมายถึง สิ่ง ที่นิยมนับถือประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมา จนเป็นขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี หากกล่าวโดยรวมแล้ว ศิลปะก็คือ เครื่องมือซึ่งถูกใช้ในการแสดงออกทางวัฒนธรรม ทั้งที่เกิดจากความเป็นและความมี ประเพณีคือ การสืบทอดวัฒนธรรม อันเกิดจากความเป็นและความมีนั้น ส่วนตัววัฒนธรรมเองก็คือสิ่งที่คนเป็น และคนมี นั้นเอง จึงทำให้ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กัน อันแสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของ ชนชาติ ทำให้ทุกชนชาติต้องอนุรักษ์ไว้ให้เป็นมรดกของชาติ เพื่อให้รู้ถึงเผ่าพันธุ์ของตนเองว่าเป็นใคร มาจาก ไหน

เช่นเดียวกับประเทศไทยมี ศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่น พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ต่าง ๆ ของท้องถิ่นตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่ผู้คนในชุมชนให้ความนับถือ เมื่อมีการ จัดพิธีดังกล่าวขึ้น ผู้คนในชุมชนที่มาร่วมพิธีจะเกิดความรักและความสามัคคีเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชนเป็นอย่างดี ปัจจุบันวัฒนธรรมและประเพณีของไทยกำลังเลือนหายไป อันเป็นปัญหาที่เกิดมาจากหลายปัจจัย เช่น ด้วย ความไม่รู้บ้าง ด้วยความที่ยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แม้จะมีการนำมาปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจ

ขั้นตอนในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ จึงทำให้มีการปฏิบัติอย่างไม่ถูกต้อง ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ในภายภาคหน้าอาจทำให้วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามมีความเสื่อมถอยไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดจะเลือนหายไปตามกาลเวลา (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2552) ดังนั้นแล้วจึงเป็นประเด็นปัญหาให้ได้ศึกษาว่า สังคมไทยมีศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีอะไรบ้างและจะสืบทอดเจตนารมณ์ของสามสิ่งนี้ไว้ได้อย่างไร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2. ประเพณีของสังคมไทย

อย่างที่ได้อธิบายไว้ในบทนำว่า ประเพณี เป็นการแสดงออกถึงความเป็นชนชาตินั้น ๆ ของบุคคล อาจจะมีบางประเพณี ที่ไม่ได้ถูกกล่าวถึง เมื่อมาถึงยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาท และจริง ๆ แล้วประเพณีต้องปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัยหรือไม่ ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าจริง โดยมีประเด็นศึกษา ดังนี้

1. ความหมายของประเพณี

สำนักราชบัณฑิตยสถาน (2554) คำว่า ประเพณี ยืมมาจากคำภาษาสันสกฤตว่า ปรเวณี (อ่านว่า ประ -เว-ณี) ใช้หมายถึงสิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผน

พระยาอนุমানราชชน (2514) กล่าวว่า ประเพณีแบ่งได้เป็น จารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี โดยอธิบายว่า

จารีตประเพณี คือประเพณีที่สังคมถือว่าถ้าใครในสังคมฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตาม ถือว่าเป็นความผิดความชั่ว จารีตประเพณีเป็นจรรยาและศีลธรรมของสังคม เช่น หลิงที่ตั้งครรภ์โดยไม่มีสามีถือว่าผิดจารีตประเพณี

ขนบประเพณี คือประเพณีที่สังคมได้ตั้งหรือวางเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้ จะโดยตรงหรือโดยอ้อมแล้วแต่กรณี เช่น ลูกที่ไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ถือว่าผิดขนบประเพณี

ส่วนธรรมเนียมประเพณี คือประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ถือว่าผิด เป็นแต่นิยมกันว่าควรประพฤติ เช่น เมื่อผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่ ก็มักจะมิของไปฝากตามธรรมเนียมประเพณี

โดยสรุปแล้ว ประเพณี ว่าด้วยเรื่องของระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้น ๆ ฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

2. ประเภทของประเพณี

เพื่อให้เข้าใจถึงประเพณีของสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง และถ่ายทอดได้อย่างถูกต้องจึงได้มีการแบ่งประเภทของประเพณีออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

2.1. จาริตประเพณี หมายถึง สิ่งซึ่งสังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความผิดถูก มีเรื่องของศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง สมาชิกในสังคมต้องประพฤติตาม ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าประพฤติผิดไปจากสังคม จะต้องถูกตำหนิหรือได้รับการลงโทษจากคนในสังคม อย่างไรก็ตามจาริตประเพณีของแต่ละสังคมนั้นย่อมไม่เหมือนกัน เพราะมีค่านิยมที่ยึดถือต่างกัน การนำเอาจาริตประเพณีของสังคมหนึ่งไปเปรียบเทียบกับอีกสังคมหนึ่งแล้วตัดสินว่าดีหรือไม่ดีย่อมเป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำ เพราะสภาพสังคมสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อของแต่ละสังคมนั้นแตกต่างกันไป

2. ขนบประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้แล้วปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ ประเพณีที่มีการกำหนดเป็นระเบียบแบบแผน ทางอ้อม ได้แก่ ประเพณีที่รู้จักกันโดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่ได้วางระเบียบไว้แน่นอน แต่ปฏิบัติไปตามคำบอกเล่า หรือตัวอย่างจากที่ผู้เป็นบิดาและมารดาหรือบุคคลในสังคมปฏิบัติ

3. ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาสามัญที่ทุกคนควรทำ ไม่มีระเบียบแบบแผน หรือมีความผิดถูกเหมือนจาริตประเพณี เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ทุกคนปฏิบัติกันทั่วไปจนเกิดความเคยชิน (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. 2536. อ้างถึงใน กิตติพร สัจจะบุตร, 2549)

3. ความสำคัญของประเพณี

ประชิด สุกฤษณ์พัฒน์ (2546) สรุปเกี่ยวกับความสำคัญของประเพณีไว้ว่า

1. ประเพณีเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ แสดงความเป็นมาอันเกิดจากความเจริญของสังคมมาช้านาน
2. ชาตินิยมประเพณีเป็นเอกลักษณ์ การมีประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
3. ประเพณีมีส่วนในการสนับสนุนให้ชาติบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองในทรรศนะที่ดีและถูกต้องประเพณีใดถ้าดีอยู่แล้วก็ควรรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

4. ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

"ฮีตสิบสอง" หมายถึง จาริตประเพณีสิบสองเดือน ประกอบด้วย

เดือนเจียง (เดือน อ้าย) มีการประกอบพิธีบุญเข้ากรรม ซึ่งเป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาสกรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ผู้กระทำผิด ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์

เดือนยี่ ใน ฤดูหลังการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะทำบุญคูณข้าวหรือบุญคูณลาน

เดือนสาม ในวันเพ็ญเดือนสาม จะมีการทำบุญข้าวจี่และบุญมาฆบูชา

เดือนสี่ ทำบุญ พระเวสฬเทศน์มหาชาติ ในงานบุญนี้มักจะมีผู้นำของมาถวายพระ ซึ่งเรียกว่า "กัณฑ์หลอน"

เดือนห้า ประเพณีตรุษสงกรานต์หรือบุญสงกรานต์หรือบุญเดือนห้า ซึ่งมีขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้า และถือเป็นเดือนสำคัญ

เดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟและบุญวันวิสาขบูชา การทำบุญบั้งไฟเป็นการขอฝนพร้อมกับงานบวชนาค ซึ่งการทำบุญเดือนหกถือเป็นงานสำคัญก่อนการทำนา

เดือนเจ็ด ทำบุญช่าชะ (ล้าง) หรือบุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเข่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีตา แยก ผีเมือง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ

เดือนแปด ทำบุญ เข้าพรรษาซึ่งเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาโดยตรง ลักษณะการจัดงานจึงคล้ายกับทางภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เช่น มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์สามเณร

เดือนเก้า ประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับ เพื่อบูชาผีบรรพบุรุษและผีไร้ญาติ โดยชาวบ้านจะทำการจัดอาหาร เตรียมไว้ถวายพระช่วงเลี้ยงเพล

เดือนสิบ ประเพณีทำบุญข้าวสากหรือข้าวสาก (สลากภัตร) ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะที่ใส่ของท่าน และเขียนชื่อลงในบาตร ภิกษุสามเณรรูปใดจับได้สลากของใครผู้นั้นจะเข้าไปถวายของเมื่อพระฉันเสร็จ แล้วจะมีการฟังเทศน์เพื่อเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตาย

เดือนสิบเอ็ด ประเพณีทำบุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปวารณา

เดือนสิบสอง เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่าซึ่งจะมีการทำบุญกองกฐินโดยเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ดถึงกลางเดือนสิบสอง แต่ชาวอีสานในสมัยก่อนนิยมเริ่มทำบุญทอดกฐินกันตั้งแต่ข้างขึ้นเดือนสิบสอง จึงมักจะเรียกบุญกฐินว่า (บุญฉัตร วัชกรณ วัชกรณ 2555.)

สรุปได้ว่า ประเพณีของสังคมไทยนั้นได้แนวคิดและหลักปฏิบัติที่โดยส่วนมากแล้ววิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับหลักความเชื่อทางศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตาย เมื่อถึงกำหนดที่จะจัดกิจกรรมขึ้น ผู้คนในสังคมก็จะมารวมตัวกันเพื่อช่วยกันจัดกิจกรรมให้บรรลุผลสำเร็จ เป็นการสร้างความสามัคคี เป็นการสร้างบุญสร้างกุศลร่วมกันตามความเชื่อ ประเพณีในสังคมไทยจึงเป็นการส่งเสริมในคนในชาติเกิดความรัก ความสามัคคี ตั้งแต่ระดับสถาบันครอบครัวไปจนถึงสถาบันชาติ

3. วัฒนธรรม

ประเพณีของสังคมไทยได้สร้างให้คนในชาติเกิดความรัก ความสามัคคีดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนให้ผู้คนในสังคมมีจิตใจที่ดีงาม ทำให้รู้ว่าอะไรดีและอะไรไม่ดี ก็ด้วยพื้นฐานมาจากกิจกรรมที่ทำร่วมกันในสังคม เพื่อให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมของสังคมไทยอย่างชัดเจนจึงต้องศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

1. ความหมายของวัฒนธรรม

สำนักราชบัณฑิตยสถาน (2554) กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามของสังคม ความเจริญนั้นแสดงออกได้ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงามทั้งทางจิตใจและทางวัตถุ สิ่ง que แสดงให้เห็นวัฒนธรรมของสังคมมีหลายอย่าง เช่น ความรู้สึกนึกคิดของสมาชิกในสังคม การรู้จักควบคุมอารมณ์ โดยเฉพาะเมื่อเกิดความขัดแย้ง มารยาทที่ขัดเกลาเรียบร้อย สุภาพเหมาะสมสอดคล้องตามบริบทของสถานการณ์ ความรู้จักรักษาสีทิวทัศน์ของผู้อื่นและของตน เป็นต้น

อมรรัตน์ เทพกำปนาท (2552) ได้กล่าวไว้ว่าวัฒนธรรม หมายถึง มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมปรับปรุงและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม วัฒนธรรมเกิดจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม สืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต

โดยสรุปก็คือ วัฒนธรรม แสดงออกให้เห็นที่ประจักษ์ของคนในชาติอันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมที่ยอมรับแนวทางในการประพฤติและปฏิบัติร่วมกัน

2. ประเภทของวัฒนธรรม

การจัดแบ่งวัฒนธรรม สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ โดยเราจะพบได้ว่า วิธีการต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาจนกลายเป็นสิ่งของที่ใช้อำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตประจำวัน และสามารถจับต้องได้ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือต่าง ๆ ตั๋วอาคาร ฯลฯ ล้วนจัดเป็นวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทั้งสิ้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งได้แก่ วิธีการคิดและแบบแผนของพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นมาไม่สามารถทำให้เห็นเป็นรูปร่าง จับต้องไม่ได้แต่มีผลต่อการดำเนินชีวิต จัดเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ศีลธรรม จริยธรรม กฎหมาย เป็นต้น

3. ลักษณะความเจริญแห่งวัฒนธรรม

พระยาอนุমানราชธน (2514) ได้อธิบายลักษณะความเจริญงอกงามของวัฒนธรรมดังนี้

1. ต้องมีการสั่งสม และการสืบต่อ ตกทอดกันไปไม่ขาดตอนมีมรดกแห่งสังคมอันเกิดจากผลิตผลของสังคมที่สร้างสมไว้

2. ต้องมีแปลกมีใหม่มาเพิ่มเติมของเดิมให้เข้ากันได้

3. ต้องส่งเสริมเพื่อให้แพร่หลายไปในหมู่ของตนและตลอดไปถึงชนหมู่อื่นด้วย

4. ต้องปรับปรุงและแก้ไขให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมและสภาพของเหตุการณ์

สรุปได้ว่า วัฒนธรรม เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิม จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพ ตามยุคสมัย

4. ศิลปะ

ไม่ว่าจะเป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้คนที่อยู่ในสังคมเดียวกันจำเป็นต้องศึกษา ประพฤติและปฏิบัติเพื่อไม่ให้กาลเวลามาพรากความผิดเพี้ยนจากการกระทำที่รู้เท่าไม่ถึงกาลจากบุคคลใด บุคคลหนึ่ง อันอาจเป็นเหตุให้ประเพณีและวัฒนธรรมถูกลดทอนคุณค่าเหลือไว้แต่เพียงเรื่องเล่าในตำรา ศิลปะก็เช่นเดียวกัน คุณค่าของศิลปะจะปรากฏออกมามากหรือน้อยเพียงใด ผู้ที่ศึกษาและเข้าใจถึงศิลปะจะเป็นผู้ให้คำตอบ ดังนั้นประเด็นที่จะศึกษาต่อไปนี้จะพื้นฐานของการตอบคำถามถึงคุณค่าของศิลปะ โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. คำนิยามของศิลปะ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) ให้นิยามของศิลปะว่า ศิลปะ คือ ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การแสดงซึ่งอารมณ์ สะเทือนใจ ให้ประจักษ์เห็น

พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2530) นิยามความหมายของศิลปะว่า ศิลปะ คือ ผลแห่งพลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่แสดงออก ในรูปลักษณะ ต่าง ๆ ให้ปรากฏซึ่งสุนทรียภาพความประทับใจ หรือ ความสะเทือนอารมณ์ ตามอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี หรือความเชื่อในลัทธิศาสนา และกล่าวว่ ศิลปะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ วิจิตรศิลป์ (Fine Art) กับประยุกต์ศิลป์ (Applied Art)

อีกประการหนึ่งก็คือ การแสดงออก ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ประสบการณ์ ความงาม การเห็นแจ้ง สัญลักษณ์ หรือเหตุการณ์ ก็ล้วนแต่เป็นการแสดงออกโดยมนุษย์เป็นผู้รังสรรค์ ขึ้นทั้งสิ้น ดังนั้นคำว่า ศิลปะ จึงพอสรุปให้เข้าใจได้ดังนี้

ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก ปัญญา ความคิดและหรือความงามทั้งนี้จะกล่าว โดยรวม ก็คือ ศิลปะ จะประกอบไปด้วย ส่วนประกอบ 3 ประการ คือ 1. มีความงาม 2. มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน 3. มีความคิดสร้างสรรค์

เหตุที่จำกัดวงอยู่เฉพาะผลิตผลของมนุษย์ อาจเป็นเพราะว่า ในบรรดาสัตว์โลกด้วยกัน มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถ สร้างสื่อ ในการทำความเข้าใจร่วมกันดีที่สุดในที่สุด และการดำเนิน ชีวิตก็มีการพัฒนาไปเป็นระบบ เพราะมนุษย์มีสมองที่รู้จักคิด และถูกยอมรับว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐที่สุด

ดังนั้น รูปร่างลักษณะหรือ ผลงานที่รังสรรค์จากสิ่งต่าง ๆ ที่มีใช้ผลงานของมนุษย์ รวมทั้งปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่มีความสลับซับซ้อน มีความสวยงาม มีรูปทรงแปลกตา แม้มนุษย์จะมีความชื่นชม แต่ก็ไม่ยอมรับว่าเป็นผลงานศิลปะ แต่หากมนุษย์ใช้สิ่งเหล่านั้นเป็นแรงบันดาลใจในการรังสรรค์ผลงานขึ้นมาใหม่ ถือว่าเป็นศิลปะ แต่จะเป็นศิลปะบริสุทธิ์ (Fine Art) หรือศิลปะประยุกต์ (Applied Art) หรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมาย ในการรังสรรค์

2. ประเภทของศิลปะ

การแบ่งประเภทของศิลปะนั้นมีผู้แบ่งไว้หลายแนวทาง ชะลูด นิมเมสมอ (2539) ได้จำแนกแนวทางการแบ่งไว้ชัดเจนเป็นข้อ ๆ 3 วิธี ดังนี้

1. ศิลปะแบ่งตามจุดมุ่งหมายของการสร้าง

การแบ่งประเภทของศิลปะตามจุดมุ่งหมายของการสร้างอาจแบ่งได้ดังนี้

1.1 วิจิตรศิลป์ (fine art) ได้แก่ งานจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ สถาปัตยกรรม เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อให้ความรู้ทางสุนทรียภาพ ให้อารมณ์สะเทือนใจ ปลูกความเห็นแจ้ง ให้ประสบการณ์ใหม่ หรือให้ความประเทืองปัญญาแก่ผู้ประจักษ์

1.2 ประยุกต์ศิลป์ (applied art) เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์อย่างอื่นนอกเหนือจากความชื่นชมในคุณค่าของศิลปะโดยตรง เช่น ภาพหรือลวดลายที่ตกแต่งอาคารหรือเครื่องเรือน รูปทรง สีเส้นของผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่ออกแบบให้เป็นที่พอใจผู้บริโภค หรือเครื่องใช้ไม้สอยที่ทำขึ้นด้วยฝีมือประณีต ศิลปะ

ที่ประยุกต์เข้าไปในสิ่งที่ใช้ประโยชน์เหล่านี้ จะให้ความพอใจอันเกิดจากความประณีต สวยงาม ความกลมกลืนแก่ประสาทสัมผัสควบคู่ไปกับประโยชน์ใช้สอย

2. ศิลปะแบ่งตามลักษณะของสื่อในการแสดงออก

สื่อในการแสดงออกหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า สื่อสุนทรียภาพของงานศิลปะแต่ละสาขาย่อมแตกต่างกันไปตามธรรมชาติของการแสดงออก ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 5 สาขา คือ

2.1 สถาปัตยกรรม (architecture) เป็นศิลปะที่แสดงออกเป็น 3 มิติ ด้วยการใช่วัสดุ โครงสร้าง และปริมาตรที่วางกับรูปทรง

2.2 ประติมากรรม (sculpture) เป็นศิลปะที่แสดงออกเป็น 3 มิติ ด้วยการใช่วัสดุ และปริมาตรของรูปทรง

2.3 จิตรกรรม (painting) เป็นศิลปะที่แสดงออกด้วยการใช้สี แสง เงาและแผ่นภาพที่แบนราบ เป็นงาน 2 มิติ ซึ่งบางครั้งอาจใช้หลักทัศนียภาพลวงตาให้เกิดเป็นภาพ 3 มิติ

2.4 วรรณกรรม (literature) เป็นศิลปะที่แสดงออกด้วยการใช้ภาษา

2.5 ดนตรีและนาฏกรรม (music and drama) เป็นศิลปะที่แสดงออกด้วยการใช้เสียง (หรือภาษา) และความเคลื่อนไหวของร่างกาย

3. ศิลปะแบ่งตามลักษณะของอายุตนเอง

ประสาทสัมผัสของมนุษย์ประกอบด้วยประสาทตา หู จมูก ลิ้น และกาย แต่การรับสัมผัสที่ให้ความพอใจในสุนทรียภาพในระดับสูงมี 2 ทาง คือ ทางตา และทางหู

สรุปได้ว่า ศิลปะเป็นงานที่เกิดจากการสร้างสรรค์โดยความคิดของมนุษย์ ปราบกฎการตามธรรมชาติเป็นแต่เพียงแรงบันดาลใจเพื่อให้มนุษย์ได้รังสรรค์ผลงานออกมา มีความแตกต่างหลากหลายตามแต่จินตนาการของแต่ละบุคคล ซึ่งก็แล้วแต่ว่าศิลปินต้องการที่จะรังสรรค์ผลงานออกมาเพื่อที่จะสื่อให้เข้าใจถึงอะไร

5. พุทธศิลป์

พุทธศิลป์ เป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปิน สร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เป็นงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียนฝาผนังโบสถ์ วิหาร หรือผลงานด้านประติมากรรม ได้แก่ พระพุทธรูป และงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ ศาลาการเปรียญ วิหาร ศาลาการเปรียญ สถูป เจดีย์ เป็นต้น งานพุทธศิลป์จะเป็นตัวเล่าเรื่องราวที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ส่งผลให้งานพุทธศิลป์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย สะท้อนลักษณะนิสัย บุคลิกภาพของคน ไทยที่มีความสุภาพ อ่อนน้อม รักสงบ แจ่มใส สนุกสนาน เป็นสื่อการเรียนรู้ที่สร้างความเข้าใจ และจินตนาการที่ส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (โกสุม สายใจ, 2560) เหตุนี้ จึงต้องศึกษาให้เข้าใจในประเด็นต่อไปนี้

1. ความหมายของพุทธศิลป์

เพื่อให้เข้าใจในพุทธศิลป์จึงจำเป็นต้องศึกษาปัญหาพื้นฐานเหล่านี้ โดยเริ่มจากการให้ความหมายของคำว่าพุทธศิลป์ โดยมีผู้กล่าวไว้ดังนี้

ร้อยพุกพา (2549) กล่าวว่า พุทธศิลป์หมายถึง งานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความเข้าใจ ประพฤติและปฏิบัติตนในแนวทางที่พึงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

จากความหมายดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า พุทธศิลป์ เป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปินรังสรรค์ขึ้นเพื่อบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจพุทธศิลป์จึงควรศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

2. ประเภทของงานพุทธศิลป์

พุทธศิลป์ เป็นผลงานศิลปะที่ช่างหรือศิลปินรังสรรค์ขึ้นเพื่อแสดงถึงความรัก ความศรัทธามีความเข้าใจต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งจัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นวัด โดยเฉพาะที่เป็นงานศิลปะแขนงทัศนศิลป์ (Visual Art) ประกอบด้วย

1) งานสถาปัตยกรรม (Architecture) เช่น สิ่งก่อสร้างหรือศาสนสถานในวัด ได้แก่ โบสถ์ วิหาร กุฏิ สลуп เจดีย์ ศาลาการเปรียญ หอไตร หอระฆัง

2) งานประติมากรรม (Sculpture) เช่น พระพุทธรูปหรือพระปฏิมา ทั้งที่มีลักษณะเป็นงานนูนต่ำ นูนสูง ลอยตัว รวมทั้งลวดลายประดับศาสนสถานด้วย และ

3) งานจิตรกรรม (Painting) เช่น ภาพเขียนประดับฝาผนังของศาสนสถาน ได้แก่ ภาพเขียนบนผนัง โบสถ์ วิหาร ศาลา รวมทั้งภาพประกอบในสมุดไทยที่แสดงเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ วรรณกรรม ปรีศนาธรรม ฯลฯ งานพุทธศิลป์ไทยในอดีตมีลักษณะเป็นแบบอุดมคติ (Idealistic) แสดงเนื้อหาเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ วรรณคดี คติความเชื่อ และนิทานพื้นบ้าน จัดเป็นงานศิลปะไทยแบบประเพณีนิยม (Thai traditional art) ที่เขียนด้วยสีฝุ่น ลงรัก ปิดทอง ฯลฯ

สรุปได้ว่า พุทธศิลป์เป็นงานศิลปะที่ช่างศิลป์รังสรรค์ขึ้นมาจากแรงบันดาลใจทางพระพุทธศาสนา ผลงานที่แสดงออกมาก็ถูกถ่ายทอดเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏแฝงไปด้วยแนวคิดคติ ความเชื่อ ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

6. ความเข้าใจต่อพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อสังคมไทย ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยในทุก ๆ ด้าน เนื่องจากพื้นฐานของวัฒนธรรมเกิดจากความเข้าใจของคนไทยโดยส่วนใหญ่มาจากพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อเข้าใจในหลักคำสอนก็จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติ โดยถ่ายทอดผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีได้อย่างถูกต้อง อาจกล่าวได้ว่า คำสอนทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ในทุกอริยาบทของวัฒนธรรมไทย ทำให้วัฒนธรรมไทยกลายเป็น วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา

1. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย

สำเนียง เลื่อมใส และคณะ (2551) วัฒนธรรม คือ ธรรมเนียมที่นำมาซึ่งความเจริญหรือสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมอาจแสดงออกได้ทั้งในเรื่องของความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความดีงาม ความสมานสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาติ ดังนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นเครื่องมือหรือมาตรวัดความเจริญของสังคมไทย โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทยปรากฏในประเภทของวัฒนธรรม 2 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่สื่อออกมาเป็นเรื่องราวผ่านวัตถุเป็นหลัก เนื่องจากจุดเด่นของวัตถุ คือ เห็นได้ สัมผัสจับต้องได้ ดังนั้นความดีงามของวัฒนธรรมสายนี้ สามารถสัมผัสรับเอาได้จากการเห็นการสัมผัสโดยตรง วัฒนธรรมทางวัตถุที่เด่นชัดที่สุด คือ

1.1 งานด้านสถาปัตยกรรม เช่น วิหาร โบสถ์ เจดีย์ หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

1.2 งานด้านประติมากรรม เช่น พระพุทธรูปต่าง ๆ รูปสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา

1.3 งานด้านจิตรกรรม เช่น การวาดภาพฝาผนังในพระอุโบสถหรือพระวิหาร

งานทั้ง 3 สาขาที่กล่าวมาเป็นงานที่ประณีตสวยงามซึ่งบางแห่งมีคุณค่ามากจนประเมินค่ามิได้ หรือบางแห่งดูไม่สวยงามนักตามสายตาของนักศิลปะ ไม่มีคุณค่าเป็นตัวเงินตามที่คนของนักสะสม แต่ทุกชิ้นงานล้วนแล้วแต่มีคุณค่าในเนื้องาน เพราะทุกชิ้นงานได้รับการรังสรรค์ขึ้นจากชาวพุทธที่มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนา บางชิ้นงานงดงามเสียจนผู้ที่ได้พบเห็นคิดว่าไม่ใช่เป็นฝีมือของมนุษย์ นั่นคืออำนาจแห่งความเข้าใจที่มีต่อพระพุทธศาสนา ความสำคัญของวัฒนธรรมทางวัตถุสะท้อนให้เราเห็นคุณค่าใน 3 เรื่อง คือ 1. เป็นความเข้าใจ ความเชื่อ และความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน 2. เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวที่แฝงไปด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนา 3. แสดงฝีมือ และภูมิปัญญาของการเป็นศิลปินไทย

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการปฏิบัติของคนที่สะท้อนสังคมให้เห็นถึงความเข้าใจ ความเชื่อ และความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมลักษณะนี้เราสามารถสังเกตได้จากการแสดงออกของผู้คนในสังคม 3 ด้าน คือ

2.1 ทางกาย ได้แก่ การแสดงออกทางการประพฤติปฏิบัติ เช่น การยิ้มแย้ม การอ่อนน้อมถ่อมตน การมีสัมมาคารวะ และการช่วยเหลือเกื้อกูล

2.2 ทางวาจา ได้แก่ การแสดงออกทางการติดต่อสื่อสารถึงกันและกัน ทั้งการสื่อสารด้วยการพูดและการสื่อสารด้วยตัวอักษร หรือทั้งที่เป็นวัจนภาษา หรืออวัจนภาษา

2.3 ทางใจ ได้แก่ การคิด ความปรารถนาดีต่อกัน การมุ่งความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ทั้ง 3 ด้าน ล้วนผ่านการอบรมขัดเกลาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงเป็นการแสดงออกต่อกันและกันอย่างสันติ สุภาพ นุ่มนวล และอ่อนโยน จึงมีคำกล่าวที่ว่า คำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่เสริมสร้างสันติสุข และสันติภาพ เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส และการพันทุกข์

2. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติ

สำเนียง เลื่อมใส และคณะ (2551) แม้กฎหมายรัฐธรรมนูญจะไม่ได้กำหนดหรือบัญญัติให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเหมือนประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศแต่การที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือ จึงถือเสมือนว่าเป็นศาสนาประจำชาติ

ความเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าแนวคิด ความเชื่อ วิธีการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่มีส่วนเหมือนกันและใกล้เคียงกัน และด้วยความคล้ายกันเหมือนกันนี้เอง ที่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ ภาพลักษณ์ หรืออัตลักษณ์ของกลุ่มที่คนอื่นมองเห็นแล้วเข้าใจได้ทันทีว่านี่คือประเทศไทย

นิสิตคนไทยส่วนใหญ่ที่แสดงออกมาทางพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นไปเองหรือเป็นธรรมชาติ พฤติกรรมเหล่านี้เรียกว่า เอกลักษณ์และมรดกของชาติ

ความเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติพิจารณาได้ 2 ประเภท คือ เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านรูปธรรม (วัตถุสิ่งของ) และเอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านนามธรรม (พฤติกรรมการแสดงออก)

1. เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านรูปธรรม

เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของสถาปัตยกรรมและสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน 4 ด้าน คือ

1.1 สถาปัตยกรรม หมายถึง การออกแบบก่อสร้างต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น วัดวาอาราม ปุชนิยสถานต่าง ๆ มีวิหาร โบสถ์เจดีย์ นอกจากนี้ยังรวมถึงการออกแบบปราสาทราชวังและอาคารบ้านเรือน เช่น อาคารทรงไทย อาคารทรงปั้นหยา อาคารทรงกาแล อาคารเหล่านี้ถือเป็นเอกลักษณ์ไทยทั้งสิ้น

1.2 ประติมากรรม หมายถึง การปั้น การแกะสลัก รวมทั้งการหล่อซึ่งส่วนใหญ่ก็มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปแบบต่าง ๆ ลวดลายที่ประดับตกแต่งตามอาคารบ้านเรือน โดยเฉพาะตามศาสนสถาน

1.3 จิตรกรรม หมายถึง การเขียนภาพ การวาดลวดลายที่เรียกว่า ลายไทย นับเป็นเสน่ห์ทางจิตรกรรมของไทยอย่างหนึ่งที่ไม่เหมือนใครและไม่เหมือนใคร ส่วนใหญ่ภาพเขียนจะสะท้อนถึงเรื่องราวพระพุทธศาสนา และภาพจิตรกรรมเหล่านี้สามารถหาชมได้ตามศาสนสถานเช่นกัน

1.4 ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง การบรรยายถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา และคำสอนในพระพุทธศาสนา ภาษาและวรรณกรรมเป็นเอกลักษณ์ทั้งนามธรรมใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมที่สามารถจับต้องสัมผัสได้ในรูปของเอกสาร ตำรา และหนังสือ

2. เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านนามธรรม

เอกลักษณ์ด้านนี้เป็นเรื่องของพฤติกรรมแสดงออกของคนในสังคมที่ถูกหล่อหลอม มาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งผ่านพฤติกรรมแสดงออกของคนในชาติได้ดังนี้

2.1 คนไทยเป็นคนมีน้ำใจ เมตตา และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเป็นคนมีน้ำใจของคนไทยเป็นภาพที่สังคมโลกได้รับได้ และถูกกล่าวถึงนางที่ต้อยอยู่เสมอ

2.2 คนไทยเป็นคนที่รักความสงบสันติ จะเห็นว่าคนไทยปรับตัวได้ง่าย และอยู่ร่วมกันด้วยดีกับคนที่มีเชื้อชาติศาสนาต่างกัน แม้ประเทศไทยมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา มีหลายศาสนาที่คนไทยให้การยอมรับนับถือ แต่คนไทยก็อยู่ร่วมกันอย่างปรองดองได้

2.3 คนไทยมีลักษณะจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างรุนแรงต่อสิ่งทั้งหลาย แม้เรื่องนั้นจะรุนแรงสาหัสเพียงใด คนไทยก็เข้าใจในความจริงและยอมรับความจริงได้ มองเห็นความเป็นธรรมดาของชีวิต ไม่ผูกโกรธเกลียดกันนาน คุณสมบัติเหล่านี้ช่วยให้คนไทยผ่อนคลาย เรียบง่าย ไม่พยายามทวงเวร ไม่ถือโกรธ ให้อภัยง่าย นี่คือคุณสมบัติอย่างหนึ่งของคนไทยที่กลายเป็นเอกลักษณ์ชาติ

2.4 คนไทยรักความเป็นอิสระและเสรีภาพ ในการเป็นคนรักอิสระเสรี จึงทำให้คนไทยไม่ยอมทนต่อการอยู่ภายใต้อำนาจบังคับของใคร มักรวมกันเพื่อปลดแอกให้ตนเองเป็นอิสระและแสวงหาอิสรภาพให้กับตนเอง

7. แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์

ในสังคมไทยยอมรับว่า ประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะ เป็นสามสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานานแล้ว นับตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีแนวคิดที่แสดงออกถึงความเป็นชาติแห่งพระพุทธศาสนาได้ดังต่อไปนี้

แนวคิดด้านประเพณี

ประเพณีช่วยให้ชนในชาติประพฤติถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่นอกกลุ่มนอกทาง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ (ประจักษ์ ประภาพิตยากร, 2527)

แนวคิดด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งได้สืบทอดต่อมายังชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มสังคม ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีสังคม หรือที่ใดมีวัฒนธรรมที่นั่นก็มีสังคม ที่ใดมีสังคมที่นั่นก็มี วัฒนธรรม เท่ากับเป็นของสิ่งเดียวกันที่มีสองด้านแยกกันในทางปฏิบัติไม่ได้ (บ้านจอมยุทธ, 2543)

แนวคิดด้านศิลปะ

ศิลปะและสุนทรียภาพสามารถมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนเราได้หลายระดับ ระดับแรก คือความคิดใคร่ใฝ่หา เป็นความรู้สึกอยากใกล้ชิด อยากได้หรืออยากครอบครอง (พุทธศาสนาเรียกว่าราคะ) ระดับต่อมาคือความรู้สึกดีมีค่า ปิติ สูงขึ้นมาอีกคือความสงบ และสูงที่สุดคือความรู้สึกที่เหนือโลกย์ (transcendence) เป็นสภาวะที่จิตได้สัมผัสกับความจริงขั้นสูงสุดหรือปรมาตม์ เช่น ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและจักรวาล สภาวะที่อัตตาตัวตนได้เลือนหาย ไม่มีเส้นแบ่งระหว่างฉันกับโลกอีกต่อไป อยู่เหนือบัญญัติหรือความจริงแบบทวินิยม (dualism) เป็นสภาวะที่จิตเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาอย่างไม่มีประมาณ

มองในแง่ศิลปะมีใช้ตรงข้ามกับศาสนา แต่สามารถเป็นสื่อนำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้ เช่นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่เชื่อมศิลปะเข้ากับการขัดเกลาทางจิตวิญญาณได้ อาทิ ศิลปะการชงชา ซึ่งดูเผิน ๆ เป็นเรื่องของพิธีกรรมที่ซับซ้อน แต่ที่จริงเป็นกระบวนการกลมกล่อมเกลาจิต ตั้งแต่ระดับพื้น ๆ คือ การได้สัมผัสกับความงามและรสชาติทางผัสสะ ไปจนถึงการน้อมใจให้สงบ และเข้าถึงความจริงที่เหนือสมมติ

ศิลปะที่สุดยอดนั้นคือความงดงามที่กลมกล่อมเกลาจิตให้สงบ นิ่ง และเย็น เข้าถึงภาวะที่โปร่งเบา และสัมผัสกับมิติอันลึกซึ้งภายใน แต่คุณค่าของศิลปะมีได้มีเพียงเท่านั้น หากยังสามารถนำพาให้ผู้คนซาบซึ้งถึงสัจธรรมของชีวิตด้วย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2557)

แนวคิดด้านพุทธศิลป์

พุทธศิลป์เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่คู่กับวัดในพุทธศาสนามาโดยตลอด ทำให้มีวิวัฒนาการและการขับเคลื่อนไปอย่างรวดเร็วและกำลังเป็นที่สนใจของคนในสังคมเนื่องจากมีคุณค่าทั้งความสวยงามของรูปแบบและคุณค่าด้านเนื้อหาเรื่องราว ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อธรรมะที่สำคัญที่ใช้สอนคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้คนได้เป็นอย่างดี งานพุทธศิลป์มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน มีรูปแบบหรือลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากงานศิลปะของชาติอื่น ๆ ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้มีหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศิลป์เพื่อให้นักศึกษาได้ศึกษาพุทธศิลป์เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาให้คงอยู่ตลอดไป

ดังนั้น แนวคิดของประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะรวมไปถึงพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่ล้วนแล้วแต่จะมุ่งให้ชนในชาติประพฤติถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่นอกกลุ่มนอกทาง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญ ทำให้เกิดเป็นสังคมที่ดีและมีคุณภาพโดยยึดหลักปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างสิ้นเชิง เพราะเมื่อมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นแล้วสิ่งต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นตามไปด้วย

8. บทสรุป

ประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะมีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากทั้งสามสิ่งนี้มีรากฐานมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สอนให้คนมีความตระหนักถึงความผิดชอบชั่วดี และประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยเฉพาะวัฒนธรรมประเพณีของชาติ ล้วนแสดงให้เห็นถึงแนวความคิด ความเชื่อ ที่สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นมา และความสำคัญ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นสิริมงคล ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยนั้น ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและพราหมณ์ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น เป็นความเชื่อในเรื่องของความเป็นมงคลแก่ชีวิต
2. ความรักความสามัคคี ความเสียสละ ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเครื่องฝึกจิตใจให้รู้จักเป็นผู้เสียสละ จะเห็นได้จากงานบุญต่าง ๆ มักเกิดจากการร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกัน เช่น พิธีชงชาเข้าวัด การก่อพระเจดีย์ทราย ทำให้เกิดความรัก สามัคคี

3. การมีสัมมาคารวะ ถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีไทยอย่างหนึ่ง แสดงถึงความนอบน้อม อ่อนโยน ความมีมารยาทไทย

4. ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ช่วยทำให้คนไทยอยู่ในกรอบที่ดีงาม ถือว่าเป็นเครื่องกำหนด พฤติกรรมได้อย่างหนึ่ง

5. ขนบธรรมเนียมประเพณีในแต่ละท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะแตกต่างกัน แต่ทุกคนก็มีความรู้สึกว่าเป็นคนไทย เป็นคนไทย มีความเป็นชาติเดียวกัน และสามารถบ่งบอกถึงความเป็นมาของชาติได้

นอกจากนี้ยังมีศิลปะที่สามารถเป็นสื่อ นำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้ อาทิเช่น เซนที่เชื่อมศิลปะเข้ากับการขัดเกลาทางจิตวิญญาณได้ ศิลปะการชงชา ซึ่งดูเผิน ๆ เป็นเรื่องของพิธีกรรมที่ ซับซ้อน แต่ที่จริงเป็นกระบวนการกล่อมเกลาคิด ตั้งแต่ระดับพื้น ๆ คือ การได้สัมผัสกับความงามและรสชาติ ทางผัสสะ ไปจนถึงการน้อมใจให้สงบ และเข้าถึงความจริงที่เหนือสมมติ หรือแม้แต่กระทั่งศาสนาพุทธที่มีการ บอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านทางประติมากรรม ภาพพิมพ์ หรือรูปแบบอาคารสถานที่เพื่อให้ประชาชน ตระหนักถึงเหตุการณ์บ้านเมืองที่สำคัญที่เกิดขึ้นกับคนในชาติของแต่ละยุคสมัย และแฝงไปด้วยเรื่องราวที่จะ ช่วยขัดเกลาให้คนตระหนักถึงการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยศิลปะที่สุดยอด นั้นคือความงดงามที่กล่อมเกลาคิดให้สงบ นิ่ง และเย็น เข้าถึงภาวะที่โปร่งเบา และสัมผัสกับมิติอันลึกซึ้งภายใน แต่คุณค่าของศิลปะมิได้มีเพียงเท่านั้น หากยังสามารถนำพาให้ผู้คนซาบซึ้งถึงสัจธรรมของชีวิตด้วย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). (2562). "ฮีตสิบสอง" ประเพณี 12 เดือนอีสาน. เข้าถึงเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <http://www.finearts.go.th/nakhonphanomlibrary/parameters/km/item/ฮีตสิบสอง-ประเพณี-12-เดือนอีสาน>.

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). พิธีกรรมและประเพณี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

โกสุม สายใจ. (2560). พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้ Buddhism Art and Knowledge Management.

กิตติพร สัจจะบุตร. (2549). ศึกษาประเพณีในรอบปีและผลกระทบที่เกิดจากการปฏิบัติ ตามประเพณีในรอบปีของชาวไทยมุสลิมอำเภอละงู จังหวัดสตูล. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม 2560).

ชะลูด นิ่มเสมอ. (2539). องค์ประกอบของศิลปะ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

นุชนิภรณ์ วงษ์กลม. (2555.) การพัฒนาหนังสืออ่านเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชุดวัฒนธรรมพื้นบ้านตำนานพื้นเมืองเรื่อง ฮีตสิบสอง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

บ้านจอมยุทธ. (2543). **ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม อารยธรรม**. เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.baanjommyut.com>.

ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร. (2527). **ภาษากับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

ประชิด สกฤษพัฒน. (2546). **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา.

พระยาอนุমানราชชน. (2514). **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**. พระนคร : คลังวิทยา.

ร้อยพุกพา. (2549). **พุทธศิลป์**. เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/permalink.php?story>

ศรีเลา เกษพรหม. (2538). **ประเพณีชีวิตคนเมือง**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

สามารถ มั่งสัง. (2559). **ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี : มรดกสังคมอันควรอนุรักษ์**. เข้าถึงเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9590000049294>.

สารานุกรมเสรี. (2556). **ประเพณี**. เข้าถึงเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ประเพณี>.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2557). **ศิลปะ สุนทรียภาพ กับความเป็นมนุษย์**. เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaihealth.or.th>.

สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน. (2554). **บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2554 เวลา 7.00-7.30 น.** เข้าถึงเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <https://royin.go.th/?knowledges=ประเพณี-21-เมษายน-2554>.

. (2555). **บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2555 เวลา 7.00-7.30 น.** เข้าถึงเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2562. เข้าถึงได้จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=วัฒนธรรม-7-สิงหาคม-2554>

สำเนียง เลื่อมใส และคณะ. (2551). **สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 2**. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์เอกพันธ์ จำกัด.

อมรรัตน์ เทพกำปนาท. (2552). **ความหมายวัฒนธรรม**. กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.